

DE ANDERE KANT VAN DE SEKSUALITEIT

Jan ROLIES

Een psychoanalytisch geïnspireerde kijk

Over het seksuele wordt waarschijnlijk en dat is ook best zo, nooit het laatste woord gezegd. Daarvoor is het seksuele te complex, te rijk en te opaak, dat het helemaal in woorden éénduidig gevat zou kunnen worden. Ook anno 2004 is het seksuele niet eenvoudig maar bron van plezier en verdriet, vreugde en ellende. Het kan dan ook niet de bedoeling zijn om hier een seksuele antropologie te presenteren. Ik beperk mij tot een reeks items die moeten volstaan om enkele spanningsvelden en gevoelige punten van de menselijke seksuele beleving neer te zetten, in de hoop dat ze verhelderend zijn om de problematiek van seksueel grensoverschrijdend gedrag (sgg) te verstaan.

Seksualiteit en samenleving

Volgende tekst wil aantonen dat het huidige seksueel betoog onvoldoende is om bepaalde uitingen van seksualiteit te verstaan. Het is te gemakkelijk om plegers van seksuele misbruiken te diaboliseren. De praktijk leert dat plegers van seksuele misbruik en sgg vaak uit de binnenste kring van de slachtoffers komen. Door daders te diaboliseren worden zij in de marge van de gemeenschap geduwd, als uitzonderlijke gevallen, als grensgevallen. Is het niet beter de oorzaken van seksueel misbruik en vooral van sgg te zoeken in de aard van het seksuele zelf? Het is mijn overtuiging dat door te erkennen dat het seksuele complex en conflictueus is, men niet

automatisch vervalt in 'antiseksualiteit'.

Het is een misvatting te denken dat de 'geseksueerde' mens als natuurlijk goed ter wereld komt en dat externe invloeden van ouders en omgeving later verantwoordelijk zijn voor deviaties. De menselijke seksualiteit is weinig of niet instinctgestuurd en gedetermineerd zoals de animale seksualiteit. De mens heeft geen ingeboren seksueel script. Spontaan loopt het niet goed. Er bestaat geen paradijselijke, onschuldige, taboevrije, complexloze, vrije en onbekommerde seks, tenzij in reisbrochures en ander publicitair materiaal.

Elke samenleving treedt verbiedend en ordenend op inzake seksualiteit. Een repressieloze maatschappij bestaat er

¹ De auteur is ethicus-seksuoloog en lid van de Ethische Commissie van het Vlaams Welzijnsverbond. Contact: jan.rolies@chello.be.

niet. Seksuele repressie betekent niet dat elk seksueel gedrag negatief benaderd wordt, maar wel dat niet elke impulsieve seksuele expressie kan. Repressie houdt ook frustratie, transgressie en verzet in.

In de opvoeding, vooral door voorgeleefd gedrag, ontdekken mensen in wording normen en waarden in verband met het seksuele en leren ze morele en maatschappelijke grenzen erkennen. De vormgeving en humanisering van zijn seksuele begeerte is echter een levenslange morele opdracht voor elke mens. Het kan onderweg zwaar fout gaan. De nadruk op de relationele dimensie van het seksuele, wat ook een bepaalde opvatting is, mag niet doen vergeten dat het zoeken van lust zich kan verzelfstandigen en buiten elke relationele context gezocht kan worden. Het is dus fout té positief te denken over het seksuele. Integendeel, het seksuele is voor de mens zowel een last, beladen met tragiek en ambiguïteit, als een bron van lust en vreugde. Deze twee polen dienen steeds aangehouden te worden. In wat volgt worden in een aantal topics de spanningen in de seksuele beleving aangegeven. De psychoanalyse was hierbij nuttig, omdat een psychoanalytisch geïnspireerde antropologie een grote hermeneutische en heuristische kracht bezit.

Spanningsvelden in seksualiteit

De alomtegenwoordigheid van de begeerte

De mens is niet zozeer een 'animal rationale', maar op de eerste plaats een begerend subject dat zijn gemis of tekort wil opheffen en opnieuw een fusionele, duale relatie wil aangaan.

Gestoten uit de schoot van zijn moeder, 'geworpen in de wereld' (M. Heidegger), gaat de mens terug op zoek naar het paradijs dat hij kan vinden in de armen en schoot van een ander mens. De herinnering aan het verloren paradijs drijft hem onrustig op zoek naar een nieuw paradijs. Begeren wil zeggen: gedreven worden door het verlangen begeerd te worden en te begeren. Verlangen is: verlangen naar het verlangen van de andere naar jou toe. Het is J. Lacan die de complexe structuur van het begeren, ook in zijn structurerende momenten in kaart gebracht heeft.

Spreken mensen van begeerte, dan bedoelen zij dikwijls iets anders. De begeerte wordt dan als een drift ervaren, een stuwende, dwingende kracht, een passie. Het is iets dat hen overkomt en drijft, ja blind maakt. Het ontkennen en verdringen van de begeerte en zijn begeren, is heel gevaarlijk omdat de mens daardoor afgesneden wordt van zijn energetische bron, van zijn lijfelijheid, van zijn zoeken naar lust, kortom van de 'eros', en omdat het verdrongene subtiel, maar ook explosief terug kan keren. "Qui fait l'ange, fait la bête", wist Pascal reeds. Een mens dient zich reenschap te geven van deze driftmatigheid, en van het feit dat niets menselijks hem vreemd is... Bijgevolg is er geen 'zuivere liefde', maar alleen een door begeerte gedreven liefde.

Vooraf in de beginfase is de narcistische component zeer groot in elke liefdesrelatie. Bovendien is deze driftmatigheid ook aanwezig in kinderen. Het is duidelijk geworden dat mensen vanaf hun geboorte bewogen wordt door begeerte. Kinderen zijn geen onschuldige seksloze engelen, maar evenzeer op zoek naar (zelf)bevrediging, lust en intense bindingen. Elke verhouding tussen mensen heeft een libidinale spanning,

in elke verhouding is er 'eros', hoe minimaal ook, aanwezig.

Begeerte tussen behoefte en verlangen

Dit onderscheid is zeer belangrijk omdat de seksuele behoefte vooral door mannen gebruikt wordt om seksuele respons te eisen. Indien het seksuele een biologische en hormonaal bepaalde behoefte is, is deze onweersaanbaar en dient zij bevredigd te worden, zoals honger en dorst. De psychoanalyse en het feminisme gaan hier tegen in, en stellen dat in de humane orde het seksuele meer is dan een biologisch gegeven. Dit zou immers betekenen dat het om een zuivere voortplantingsdrift zou gaan. De voortplanting is slechts één, zij het basale dimensie van het seksuele bij de mens. Mensen zoeken in het lijf aan lijf en hart aan hart met een ander geestdriftige verbondenheid. Het biologisch-hormonale is bij de mens ondergeschikt aan de orde van het woord en het (onbewust) imaginaire. Mensen hebben bij het seksuele voorstellingen, wensen, verbeeldingen, emoties. De liefdespoëzie, een universeel fenomeen bij schrijvende culturen, is een mooi voorbeeld hoe de begeerte 'woord' wordt.

Mensen kunnen op de modus van de behoefte hun begeerte beleven. In het seksuele zoeken zij echter meer. Een mens wil door een ander erkend en bemind worden. Vragen kinderen te eten en te drinken, dus om behoeftebevrediging, dan zit hierin ook een vraag naar een ander. Door de erkenning dat vervulling niet mogelijk is, wordt de begeerte verlangen. Nooit zal de andere mij vervullen en zal ik de andere vervullen en bezitten, toch blijf ik naar hem of haar ver-lan-gen. De dimensie van de

begeerte als verlangen is door niemand beter verwoord dan door de mystica Hadewych.

De irrationaliteit van het seksuele

In de hedendaagse antropologie wordt de mens geschetst als een autonoom talig wezen dat zelf zijn gedrag bepaalt. Dit mensbeeld, daterend uit de Verlichting, wordt steeds meer ondermijnd door de feiten. Mensen zijn rationeel én irrationeel, en reageren ook emotioneel en impulsief. Passies en emoties regeren mee zijn gedrag, waardoor het cognitieve, de discursief analytische rede, minder macht en impact heeft bij het sturen van dat gedrag dan algemeen werd aangenomen. Naast het 'Apollonische' (weten = doen) heerst er in de mens, aldus Nietzsche, ook een 'Dionysische' dimensie. Een mens kan zich overgeven aan het uitzinnige, het overdadige, het mateloze, de roes. Georges Bataille heeft dit gegeven in zijn werken gethematiseerd als "l'excès". Het is ook een thema dat de Leuvense filosoof en psychoanalyticus Paul Moyaert, in het spoor van zijn leermeester A. Vergote, in verschillende werken (bvb. De mate-loosheid van het christendom, uit 1998) uitgewerkt heeft.

Ambivalentie en ambiguïteit

Hieronder wordt verstaan dat menselijke verlangens en gevoelens nooit helemaal eenduidig, helder of transparant zijn, maar tegelijkertijd een tegenstrijdige mengeling vertonen van motieven, emoties en doelen, die om verheldering en uitzuivering vragen. Liefde en haat, egoïsme en altruïsme, tederheid en geweld, erkenning en jaloezie, afstand en nabijheid, aantrekking en afstoting komen in elkaar verstrengeld

voor. In zijn ambivalenties komt de mens naar voren als verdeeld en verscheurd. Hier zegt Paulus: "Wat ik niet wil, doe ik, en wat ik wil, doe ik niet."

Ambigüiteit betekent dat een gedrag een expliciete en een verborgen betekenis kan hebben. Oblatief of altruïstisch gedrag kan ook geïnspireerd worden door geldingsdrang of bezitsdrang. In het helpen van anderen kunnen hulpverleners meer bezorgd zijn om hun zelfbeeld ("Zie eens hoe goed ik ben!"), dan om het welzijn van de andere. Meester Eckhart schreef dat het hoogste werk dat God in de ziel verricht, barmhartigheid is.

Verleiding en erotisering

Dagelijkse relaties, in de professionele sfeer, kunnen geërotiseerd worden indien de ene de andere tracht te verleiden tot exclusieve aandacht en binding. De verleider zoekt bevestiging van zijn aantrekkelijkheid en beminnelijkheid ("Hou van mij!") door lichaamstaal en specifieke verbale boodschappen. S. Freud werd verweten 'panseksualist' te zijn. Ten onrechte. Eros is evenwel overal aanwezig, dikwijls indirect en onbewust. Zo kan een leraar en een hulpverlener zijn professionele relaties erotiseren, indien zij de andere tot gedragsverandering wensen te bewegen door verleidingstrategieën, dit wil zeggen door het capteren van de begeerte van de anderen naar hem toe. ("Ik vind je tof, en jij mij ook.") Dit zijn subtiele vormen van sgg.

De polysemie van menselijk gedrag

Menselijke handelingen en uitspraken hebben geen éénduidige betekenis, zijn niet monolithisch, maar hebben meerdere lagen en kunnen op verschil-

lende wijze geduid en beleefd worden. Dit is een verklaring waarom seksuele handelingen en interacties zoveel misverstanden tussen partners uitlokken. "Ik hou van jou," is een mistige uitspraak met veel lagen. Idem voor een kus. Wat be-teken-t een kus? Er bestaat geen seksuele grammatica, bestaande uit gecodificeerde signalen, waaraan een éénduidige inhoud gebonden is. Menselijke handelingen komen uit een opaak hart, en dienen daarom geduid en geïnterpreteerd te worden. Het begeleidend woord bij een knuffel kan duidelijkheid scheppen voor de ander over de betekenis van het gedrag.

Seksuele differentie

De 'differentie' is een courant en een beetje modieus thema in de recente filosofie. Hieronder wordt verstaan dat de andere anders is, waarmee dan gereageerd wordt tegen het eenheidsdenken, of het denken van hetzelfde ("le même"). De andere is mijn gelijke, maar niettemin blijvend anders. De verschillen worden meer op de voorgrond geplaatst dan de gelijkenissen. Dé mens bestaat niet, ook dé man en dé vrouw bestaan niet, er zijn slechts mannen en vrouwen, die op een eigen manier vrouwelijk en/of mannelijk zijn.

Mensen staan ook tot elkaar in genealogische en generationele verhoudingen, welke dienen gerespecteerd te worden. Volwassenen hebben geen seksuele relaties met kinderen, zeker niet wanneer zij in afhankelijkheidsrelaties staan als kind-hulpverlener of als ouder-kind.

Het is opmerkelijk dat de schepper in het boek Genesis scheppend werkt door onderscheidingen aan te brengen in de ongedifferentieerde massa. Toegeven aan de ongescheidenheid

betekent terugkeren naar het presymbolische, het fusionele, wat uiteindelijk leidt tot de dood. Het incestverbod is daarom een verbod dat de mens tot mens maakt, gescheiden en onderscheiden: jij bent jij, niet ik.

Tenslotte trek ik de aandacht op het onderscheid tussen incest en incestueus; in het Frans: "incest et incestuel". Veel relaties, ook in de hulpverlening, zijn incestueus in die zin dat de andere geïncorporeerd, verpletterd en overweldigd wordt, waarbij zijn andersheid en zijn verlangen ontkend worden. Typisch is de uitdrukking: alles wat van mij is, is van u. Incestueuze relaties zijn even destructief als expliciet seksuele contacten.

Experiment en groei

De mens komt niet met instincten en reflexen seksueel uitgerust ter wereld, maar heeft zich als begerend wezen te construeren in een complexe geschiedenis. Jongeren gaan letterlijk en figuurlijk op de tast naar de ontdekking van het seksuele en hun seksuele identiteit. Om dit te bereiken hebben zij de nodige ruimte nodig om te kunnen experimenteren en te groeien. Transgressie, zoals wij leren uit de parabel van de verloren zoon, is een voorwaarde om tot een volwassen houding te komen ten opzichte van de 'Wet en de Vader'.

Voor welzijnsvoorzieningen is dit aspect een grote uitdaging, en niet zonder risico's. Er is geen seksuele groei mogelijk zonder 'trial and error' en kwetsuren. Ouders en gerecht staan immers als controlerende instanties van op de zijlijn toe te kijken. Het is daarom van belang dat welzijnsvoorzieningen van de overheid het mandaat en het vertrouwen krijgen om jonge mensen te begeleiden op hun weg naar volwassenheid.

Begeerte en macht

Dank zij het feminisme is er op onze dagen meer aandacht en bijna exclusieve aandacht voor de machtsfactor in menselijke relaties, dus ook in de seksuele relatie. Hieronder wordt verstaan dat de ene de andere tot seksuele praktijken dwingt door emotionele chantage en dank zij fysiek, emotioneel of verbaal geweld. Wanneer mensen in een asymmetrische verhouding tot elkaar staan als man-vrouw, volwassene-kind, hulpverlener-hulpvrager, speelt de machtsfactor zijn rol en is deze een bedreiging voor een consensuele verhouding.

Het kan dat iemand het seksuele gebruikt om macht uit te oefenen over de andere en in deze macht ook lust ervaart. Het is echter meer voorkomend dat macht gebruikt wordt om seksuele lust te bekomen. Het is een gevaar dat de seksuele, begerende relatie gereduceerd wordt tot een machtsrelatie, want daardoor gaat het specifieke van de seksuele begeerte en lust verdwijnen.

Begeerte en agressie

Wanneer een verzoek ('avances') of een eis tot een begerende relatie afgewezen wordt, met andere woorden niet wederzijds is, kan de initiatiefnemer met agressie reageren. Gekwetst door de afwijzing, maar ook verblind door een waanzinnige jaloersheid, kunnen mensen zelfs tot een passionele moord overgaan. Maar niet alle vormen van agressie zijn even gewelddadig. In het minnespel wil de ene in bezit genomen worden, en de andere bezitten. Zoenen kan ook in bijten overgaan en omgekeerd. De begeerte is per definitie actief, ondernemend, gewelddadig: in woorden, aanrakingen en de omhelzing.

Ik herhaal nogmaals dat eenheid zonder

afstand ook een vorm van geweld door overweldiging is. Deze subtiele vormen van affectief geweld krijgen onvoldoende aandacht, gefocust als men is op seksuele daden.

Begeerte en wet

De begeerte is onrustig en onderwerpt zich niet gemakkelijk in zijn zoeken naar voldoening aan de wet. De meest rationele man kan plots meegesleept worden door een krankzinnig makende verliefdheid. De begeerte maakt dat mensen aangedaan en beroerd worden door een blik, een woord, een lichaamslijn, enz. De kracht van de begeerte kan van die aard zijn dat wetten en grenzen overschreden worden. Velen ervaren de seksuele drift "als een doorn in hun vlees", zoals Paulus schreef. En de kern van de begeerte is anarchistisch, zoals P. Ricoeur aantoonde in een schitterend artikel, getiteld: "Seksualiteit: het wonder, de dwaling, het raadsel" uit 1960.

Eng seksuele visie en brede visie

Ook dit onderscheid, geïntroduceerd door Jos van Ussel, kan nuttig zijn omdat het seksuele breder is dan het coïtale en het hele veld bestrijkt van het lichamelijk erotische. Hieronder vallen blikken, aanrakingen, lichaamshoudingen, de glimlach, e.a. Dit onderscheid is heel belangrijk in de context van seksueel grensoverschrijdend gedrag omdat zij het veld van het seksuele uitbreidt in een complexe gevarieerdheid. Eigenlijk is eros overal en nergens, is zij geen accident, maar behoort ze tot de substantie van het interactief relationele leven.

Normaal en abnormaal

De vraag of er seksuele perversies bestaan of abnormale vormen van seksu-

eel gedrag is een druk bediscussieerd thema onder seksuologen en psychiaters. Het is een typisch menselijk gedragsfenomeen dat veel vragen oproept in verband met de ontwikkeling van de menselijke seksualiteit. De psychoanalyse heeft de radicale scheiding tussen seksuele normaliteit en abnormaliteit opgeheven, of de grenzen tussen beiden poreuzer gemaakt. Het kind is polyform pervers, aldus S. Freud, en levenslang kunnen partiële driften zich losmaken uit het genitale primaat en een eigen leven leiden. (Denk bvb. aan het scopische of het kijken in het voyeurisme en het zich te kijk zetten in het exhibitionisme.) Hoe komt het dat mensen in het zoeken naar bevrediging gefixeerd raken aan een bepaald seksueel gedrag, of dat ze bizarre vormen van seksualiteit, althans in onze perceptie, nodig hebben om lust te bereiken?

Een vorm van seksueel gedrag dat maatschappelijk afgewezen en gepeenaliseerd wordt, is pedofilie. Ook onder begeleiders en hulpverleners kan deze geaardheid opduiken...

Tussen autonomie en zingeving

Het ethisch betoog in verband met seksualiteit wordt op onze dagen, zoals voor veel andere domeinen, gereduceerd tot de autonomie of het zelfbeschikkingsrecht. Individuen beschikken over zichzelf, inclusief hun lijf, en bepalen zelf hun leef- en gedragsregels. Seks tussen twee individuen moet kunnen, aldus een gangbare opvatting, voor zover het met wederzijdse toestemming plaats vindt en geen schade berokkent aan één van de partners. Een inhoudelijke discussie over de vraag wat een zinvolle, humane, kwaliteitsvolle seksuele beleving is, is overbodig, onmogelijk of zelfs niet wense-

lijk. Inhoudelijke vragen moeten individuen zelf invullen, in alle vrijheid en naar hun eigen preferenties.

Sinds kort wordt schuchter opnieuw, onder andere door Koen Raes, gedebatteerd over wat seksueel fatsoen is. Het is aan te bevelen dat binnen voorzittingen over het seksuele ook inhoudelijk gepraat wordt, zoniet gaat de discussie zich beperken tot de vraag van de toestemming of de vraag of beide partners al dan niet in vrijheid hun toestemming hebben gegeven, waardoor men automatisch vervalt in juridisch discussies en procedures.

Geheim en geheimzinnigheid

Ofschoon de omringende cultuur de seksualiteit schaamteloos toont, behoort de seksuele beleving tot de intieme sfeer. De begerende liefde verdraagt de spots niet, maar zoekt de geborgenheid op. Een schroomvolle sluier, ook 'pudeur' genoemd, omringt hen die het feest der zinnen vieren. In die zin is een seksuele omgang een geheim tussen twee mensen.

Geheimzinnig wordt een seksueel contact indien het niet geweten mag worden. Sgg behoort tot de geheimzinnige seksualiteit, die zich onttrekt aan de openbaarheid. Niet omwille van het schroomvolle geheim, maar om het verbodene, de overschrijding van normen.

Seksualiteit en levensgeschiedenis

Wanneer een mens ter wereld komt, heeft hij of zij een geseksueerd lichaam. "Het is een jongen!" Lichamelijke kenmerken bepalen de interacties tussen de ouders en het kind. Hier begint een lange geschiedenis van man of vrouw worden. In een therapie

vragen veel mensen zich af hoe zij de man of vrouw geworden zijn, die zij nu zijn. Een seksuele identiteit wordt opgebouwd door identificaties, ervaringen en verbeeldingen. J. Lacan heeft de structurerende complexen beschreven die het leven van mannen en vrouwen gaan bepalen en die elke mens op een unieke manier doormaakt.

Door de nadruk te leggen op de constructie van een seksuele identiteit doorheen een unieke geschiedenis, neem ik afstand van een essentialistische visie op het seksuele.

Seksuele verslaving

Voor de volledigheid sluit ik af met te wijzen op de mogelijkheid van seksuele verslaving of zuchtigheid. Van verslaving is er sprake wanneer een gedrag dwangmatig, repetitief, stereotiep is. Er bestaan veel vormen van seksuele zuchtigheid. Bekend is het dwangmatig masturberen. Ik ga hier niet verder op in. Ik signaleer alleen dat mensen kunnen verslaafd worden aan de kick van de transgressie van een seksueel verbod. Verboden seks kan fascineren.

In het voorafgaande heb ik geprobeerd een naïef seksueel betoog te doorbreken en vooral te wijzen op de complexiteit van de menselijke seksualiteit. De mens wordt mens door binnen te treden in de talige orde, eenvoudiger uitgedrukt door te leren spreken. In de loop van de opvoeding assimileren jongeren de dominante seksuele cultuur. Elke cultuur heeft zijn seksuele regels, verboden, code's en betekenissen. Gedreven door zijn begeerte en imaginaire constructies, onbewuste fantasmen, kan de mens hiervan afwijken of grenzen overschrijden. Het kan iedereen overkomen,

voor zover niets menselijks ons vreemd is. Bij de mens ligt niets definitief vast, heeft alles een complexe geschiedenis en is niets transparant. Het voorafgaande schetste misschien een tragische visie op het seksuele, maar één die wel recht doet aan de beleefde seksualiteit.

Seksualiteit en cultuur

In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op de context door te wijzen op de paradoxale posities van onze cultuur ten opzichte van het seksuele. Op het eerste zicht heerst een mentaliteit van 'alles moet kunnen', voor zover er een vrije consensus bestaat tussen de seksuele partners. De mens heeft recht op lust en expressie van zijn seksuele geaardheid, voor zover hij de anderen niet schaadt. Seks moet in alle vrijheid plaats kunnen vinden, zonder dwang en geweld. Vandaar dat verkrachting en pedofilie afgewezen worden, omdat in beiden sprake is van ofwel een vorm van geweld, of van machtsongelijkheid. Deze visie gaat er van uit dat de mens een rationeel wezen is dat zijn gedrag bepaalt, en ontkent in feite dat de mens ook irrationeel is, zeker in dit domein. Autonome individuen beschouwen zichzelf als managers van hun bestaan, die hun emoties in regie hebben. Door deze houding instrumentaliseren zij hun lichaam: het wordt een instrument in een seksueel script, waarover te onderhandelen valt.

De actuele drifteconomie zou volgens sommige psychiaters en psychoanalytici leiden tot perversies omwille van het primaat van de lust waarop het individu recht heeft. Een citaat: "Nous passons d'une culture fondée sur le refoulement des désirs, et donc de la névrose, à une autre qui recommande leur libre expression et promeut la perversion. La 'santé

mentale' relève ainsi aujourd'hui d'une harmonie, non plus avec l'Idéal, mais avec un objet de satisfaction. La tâche psychique s'en trouve grandement soulagée, et la responsabilité du sujet effacée par une régulation purement organique." (Charles Mellman, *L'homme sans gravité. Jouir à tout prix. Entretiens avec J-P. Lebrun*, Paris, 2002, p. 17.) Genieten is een recht en een plicht geworden: "Moet kunnen!", luidt het.

Anderzijds is onze cultuur zeer strikt wat betreft seks en macht. Machtsmisbruik om aan zijn trekken, te weten seksuele behoeften, te komen wordt streng afgewezen en bestraft. Zo is verkrachting binnen het huwelijk meer dan vroeger als seksueel misdrijf mogelijk. Ook gaat de consensus tussen partners in bepaalde gevallen niet op. Toestemming van een kind, of de vraag van het kind, wordt omwille van de machtsongelijkheid niet weerhouden. In dit verband moet ook gewezen worden op de penalisering van de ongewenst seksuele intimiteiten, vooral op het werk. Dit is een fenomeen dat heel significant is voor de verhouding overheid en seksualiteit, privé en openbaar.

Dit leidt tot een dubbele boodschap: veel moet kunnen, maar niet alles, of nog anders uitgedrukt: alles mag, tenzij... Onze cultuur lijkt zeer permissief, maar heeft ook zeer strikte regels. Het paradoxale is dat nooit het seksuele zo werd beregeld en gepenaliseerd door de overheid. Het is hier niet de plaats om de gangbare ideologie van de seksuele repressie en bevrijding te behandelen, maar deze is dringend aan een kritische toetsing toe. Het kan zijn dat niet iedereen met deze dubbelzinnigheid kan omgaan of zich hiervan rekenschap geeft.

Opvoeding en seksualiteit

Seksuele opvoeding behoort tot de taken van een voorziening, zeker als deze voor jongeren is bestemd. Over seksuele opvoeding zijn verschillende posities mogelijk. Traditioneel werden de residenten geïnfantiliseerd en betutteld, de seksualiteit werd ontkend en genegeerd. Dit is verleden tijd.

Totaal anders is de positie wanneer men de ideologie aanhangt dat jongeren maximale vrijheid tot experimenteren moeten krijgen, omdat de seksualiteit een behoefte is ("Just do it!") die haar rechten heeft, en wiens bevrediging zal bijdragen tot het welzijn van de betrokkenen. De vraag is of dit een visie is die kan leiden tot een relatiebekwaamheid, waarbij de seksualiteit 'geest-driftig' als feest der zinnen beleefd kan worden. Denken in termen van seksuele emancipatie en bevrijding schiet te kort om tot een geïntegreerde seksualiteitsbeleving te komen.

Eens te meer dringt zich de noodzaak op dat in voorzieningen over deze materie nagedacht wordt. Zonder een antropologisch en ontwikkelingspsychologisch referentiekader is het moeilijk een constructief beleid te voeren.

Seksualiteit en hulpverlening

Door de schandalen die aan de oppervlakte en in de openbaarheid kwamen, heeft de (jeugd)hulpverlening in een residentiële setting verdenkingen op zich geladen. Deze worden door de hulpverleners dusdanig beleefd dat de vraag gesteld wordt of serene hulpverlening nog mogelijk is. Het wantrouwen kan van die aard zijn, dat ze verlammend werkt. Een reflectie over de verhouding seksualiteit en hulpverlening is meer dan ooit urgent.

Het behoort tot de taak van de hulpverlening om vooral de jonge bewoners te begeleiden en te ondersteunen bij de groei naar een aanvaardbare volwassen seksualiteit. Daar in een personalistische mensvisie en ethiek de seksualiteit ondergeschikt is aan een relationeel leven, is seksuele opvoeding ook een opvoeding tot relatievaardigheid. Deze begeleiding moet het niet zozeer hebben van moraliserende woorden die de wet preken, als wel van een affectieve betrokkenheid. Opvoeden, in de welzijnssector is er eerder sprake van heropvoeden, is staan in een relatie tot anderen met het oog op groei en herstel, waarbij de opvoeder het voorname instrument is.

De hulpverlening is een relatie tussen twee mensen, met als doel dat de hulpvrager groeit in vrijheid en bekwaam wordt tot verantwoordelijk liefhebben en arbeiden. De hulpverlener biedt zijn deskundigheid aan in warme solidariteit, trouw en eerbied voor de hulpvrager. In een residentiële voorziening delen hulpvrager en hulpverlener het dagelijkse leven, met zijn lusten en lasten. De relationeel affectieve component is belangrijk wil de hulpverleningsrelatie slagen.

S. Freud was de eerste die wees op het belang, maar ook op de moeilijkheden inherent aan de overdracht. De hulpverlener die wel en wee van de bewoner deelt, troost, steunt, bevestigt, luistert, en dit ook uit in lichamelijke gebaren, daarin dikwijls uitgenodigd door de bewoner, weet dat hij op een risicovol terrein komt. Hij zal een evenwicht moeten vinden in afstand en nabijheid. De bewoner van zijn kant kan ook aansturen op intieme nabijheid. Elke relatie kan ontsporen in exclusieve, bezitterige, overbeschermende, incestueuse geslotenheid, met lichamelijke belevings-

componenten. Dergelijke relaties werken contraproductief en maken ingewikkeld wat juist 'ontwikkeld' zou moeten worden. Temeer daar deze jongeren dikwijls reeds inzake affectiviteit en seksualiteit gewond zijn. Dit geldt ook voor volwassenen.

Uitingen van affectiviteit met een lichamelijke expressie dienen verbaal ondersteund te worden, daar zij op zichzelf dubbelzinnig zijn, dit wil zeggen dat zij polyinterpretabel zijn. De ontvanger kan een gebaar interpreteren op een manier die sterk afwijkt van de intentie van de zender. De ontvanger zal een gebaar duiden vanuit zijn verleden en verwachtingen. Een woord gevoegd bij een gebaar kan de dubbelzinnigheid gedeeltelijk opheffen.

Het komt er dus op aan affectieve betrokkenheid te bieden, zonder te vervallen in een koele afstandelijkheid, die een vorm van weerstand kan zijn tegen emotionele betrokkenheid. Het concept van dr. A. Terruwe van de 'weerhoudende liefde' verwoordt goed wat hier bedoeld wordt. Hier komt duidelijk aan het licht dat aan hulpverlening inherente risico's verbonden zijn zonder dewelke het vak bloedloos en schraal zou zijn. In het risico van de affectieve aanwezigheid en betrokkenheid liggen de meeste therapeutische kansen, maar ook de uitglijders...

Het maakt deel uit van de professionaliteit van de hulpverleners dat zij afstand en nabijheid weten te doseren en te hanteren, zonder zich illusies te maken over zichzelf. Een gezonde dosis wantrouwen hoort thuis bij al wie zich begeeft in de wereld van de overdracht en tegenoverdracht. De hulpverlener zal steeds zijn positie van hulpverlener voor ogen houden, een positie die door asymmetrie gekenmerkt wordt.

In de besprekingen van de commissie ethiek werd herhaaldelijk het concept 'grijze zone' gebruikt om aan te geven dat de hulpverlener, zonder er zich duidelijk rekenschap van te geven, in een zone kan komen waarin niet duidelijk is of grenzen overschreden werden. De grijze zone is een gevarezone die huiver opwekt, twijfels oproept over het al dan niet overschrijden van grenzen, vrees voor een hellend vlak of voor grensverschuivingen, en die bijgevolg om verduidelijkingen vraagt. Het is op dat ogenblik belangrijk dat er voldoende vertrouwen voorhanden is in een team om elkaar feedback te geven en om elkaar vragen te stellen.

Het moge hier gezegd worden dat opvoeders en hulpverleners alle sociale waardering verdienen omdat zij affectief zwakke en gekwetste mensen ruimte geven in hun hart, zodat leven opnieuw mogelijk wordt.